

بررسی تناقض میان عرضه اعمال و ستار العیوب بودن خدا

سجاد ابراهیمی^۱

^۱ دانش آموخته کارشناسی علوم قرآن و حدیث، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده تربیت مدرس قرآن مشهد(نویسنده مسئول)

چکیده

ستار العیوب، یکی از صفات خداوند است. در دعای کمیل فرازی وجود دارد که شدت ستار العیوب بودن خداوند را بیان می‌کند که عبارت است از پوشاندن بعضی اعمال حتی بر کاتبان اعمال که شاهد بر انسان هستند. در عین حال مسئله‌ای در اعتقادات شیعه وجود دارد به نام عرضه اعمال بر پیامبر صل الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام که ظاهراً با مسئله پوشاندن گناهان در تعارض است. این پژوهش، که به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است، مباحث ثبت اعمال، عرضه اعمال و پوشاندن گناهان را بررسی کرده و در نتیجه به عدم تعارض میان ستار العیوب بودن خداوند و عرضه اعمال نظر می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: عرضه اعمال، شاهدان قیامت، ستار العیوب، پوشاندن گناهان، کرام الکاتبین

۱- مقدمه:

ستارالعیوب، یکی از صفات خداوند می‌باشد که در دعاهای مختلفی به آن اشاره شده است از جمله دعای سی و چهارم صحیفه سجادیه. در دعای معتبر کمیل که خواندن آن بسیار توصیه شده است، فرازی وجود دارد که شدت ستارالعیوب بودن خداوند را بیان می‌کند و آن عبارت است از: «وَكُلَّ سَيِّئَةٍ أَمَرْتُ بِإِبْتِهَاةِ الْكَرَامِ الْكَاتِبِينَ الَّذِينَ وَكَلْتَهُمْ بِحِفْظِ مَا يَكُونُ مِنِّي وَجَعَلْتَهُمْ شُهُودًا عَلَيَّ مَعَ جَوَارِحِي وَ كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيَّ مِنْ وَرَائِهِمْ وَ الشَّاهِدَ لِمَا خَفِيَ عَنْهُمْ وَ بِرَحْمَتِكَ أَحْفَيْتَهُ وَ بِفَضْلِكَ سَتَرْتَهُ؛ وَ [بیامرز برای من] هر گناه که به کرام الکاتبین امر کردی آن را ثبت کنند و آن‌ها را مسئول ثبت آنچه از من صادر می‌شود قرار دادی و آن‌ها را همراه با اعضا و جوارحم، شاهد بر من گذاشتی و شما مراقب من بودی در پس آن‌ها و شاهد آنچه از آن‌ها مخفی مانده است بودی و به فضل و رحمت آن گناه را از آن‌ها مخفی کردی» (طوسی، ۱۴۱۱، ج ۲، ص ۸۴۹).

در این فراز ضمن اشاره به شاهد بودن کرام الکاتبین، پوشاندن بعضی گناهان از آن‌ها را ذکر می‌کند.

در مسئله عرضه اعمال نیز زراره می‌گوید: «سَأَلْنَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الْأَعْمَالِ تُعْرَضُ عَلَيَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَالَ مَا فِيهِ شَكٌّ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ قُلْ أَعْمَلُوا فَيَسِيرَ اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَ رَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ قَالَ إِنَّ لِلَّهِ شُهَدَاءَ فِي أَرْضِهِ» (صفار، ۱۴۰۴، ص ۴۳۰). در این حدیث امام صادق علیه السلام دلیل عرضه اعمال بر پیامبر صل الله علیه و آله را شاهد بودن ایشان بیان می‌کند.

مسئله‌ای اینجا مطرح می‌شود که چرا بعضی از گناهان، از کرام الکاتبین که شاهد هستند، پوشانده می‌شود ولی همه اعمال بر پیامبر صل الله علیه و آله (برای شاهد بودن) عرضه می‌شوند؟ این پژوهش سعی کرده است پاسخ این مسئله را بدهد.

۲- نوشتن و ثبت اعمال:

در آیات متعددی به وجود نگهبانانی برای انسان که مسئول ثبت اعمال او هستند، اشاره شده است از جمله:

«وَ إِنَّ عَلَيْكُمْ لِحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ؛ وَ بِيْ شَكِّ نَظَّاهِنَانِي بِرِ شَمَا كَمَارِدَه شَدَه. وَالَا مَقَام وَ نُويسِنده (اعمال نيك و بد شما) که می‌دانند شما چه می‌کنید!» (انفطار: ۱۰-۱۲).

و آیه «إِذْ يَتَلَفَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَ عَنِ الشَّمَالِ قَعِيدًا مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ» (به خاطر بیاورید) هنگامی را که دو فرشته راست و چپ که ملازم انسانند اعمال او را دریافت می‌دارند؛ انسان هیچ سخنی را بر زبان نمی‌آورد مگر اینکه همان دم، فرشته‌ای مراقب و آماده برای انجام مأموریت (و ضبط آن) است» (ق: ۱۷-۱۸).

درباره تعداد و نوع و ... این نگهبانان در احادیث اهل بیت علیهم السلام مطالب مختلفی وجود دارد:

۲-۱- نوع نگهبانان انسان:

این نگهبانان از نوع فرشتگان هستند؛ «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: مَا مِنْ قَلْبٍ إِلَّا وَ لَهُ أَدْنَانِ، عَلَيَّ إِحْدَاهُمَا مَلَكٌ مُرْشِدٌ وَ عَلَيَّ الْأُخْرَى شَيْطَانٌ مُفْتِنٌ، هَذَا يَأْمُرُهُ وَ هَذَا يَزْجُرُهُ، الشَّيْطَانُ يَأْمُرُهُ بِالْمَعَاصِي وَ الْمَلَكُ يَزْجُرُهُ عَنْهَا، وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: «عَنْ

^۱ از صحابه بزرگوار امام صادق علیه السلام

الْيَمِينِ وَعَنِ الشَّمَالِ قَعِيدٌ* مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ» هر قلبی (شخصی) دو گوش دارد، بر یکی از آن‌ها فرشته‌ای راهنما و بر دیگری شیطانی فتنه‌گر، شیطان آن را امر به گناه می‌کند و فرشته آن را از گناه دور می‌کند» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۲۶۶).

۲-۲- تعداد آن‌ها:

تعداد آن‌ها مختلف ذکر شده است. حداقل ۲ نفر و حداکثر آن‌ها را ۲۰ نفر در هر شبانه روز ذکر کرده‌اند.

در حدیثی از پیامبر صل الله علیه و آله آمده که می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَكَلَّ بِعَبْدِهِ مَلَكَ يَكْتُبُ عَلَيْهِ» (حویزی، ۱۴۱۵، ج ۵، ص ۱۱۱). سید ابن طاووس می‌گوید که دو ملک در روز و دو ملک در شب مراقب انسان هستند (ابن طاووس، بی‌تا، ص ۲۲۵). در حدیثی دیگر، پیامبر صل الله علیه و آله تعداد این فرشتگان را ۱۰ ملک در روز و ۱۰ ملک در شب ذکر کرده است (ابن طاووس، بی‌تا، ص ۲۲۵).

۲-۳- روش نوشتن اعمال:

در نوشتن اعمال نیک هیچ درنگی نمی‌شود حتی اگر عمل انجام نشود، بخاطر حسن نیت شخص پاداش او نوشته می‌شود اما در نوشتن اعمال بد انسان ۷ ساعت فرصت داده می‌شود تا شاید توبه کند یا کار نیکی انجام دهد که گناه او را از بین ببرد.

پیامبر اکرم صل الله علیه و آله می‌فرماید: «أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ لَمْ يَهْلِكْ عَلَى اللَّهِ بَعْدَهُنَّ إِلَّا هَالِكٌ يَهُمُّ الْعَبْدُ بِالْحَسَنَةِ فَيَعْمَلُهَا فَإِنْ هُوَ لَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ حَسَنَةً بِحَسَنِ نِيَّتِهِ وَإِنْ هُوَ عَمِلَهَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عَشْرًا وَيَهُمُّ بِالسَّيِّئَةِ أَنْ يَعْمَلَهَا فَإِنْ لَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ يَكْتُبْ عَلَيْهِ شَيْءٌ وَإِنْ هُوَ عَمِلَهَا أَجَلَ سَبْعِ سَاعَاتٍ وَقَالَ صَاحِبُ الْحَسَنَاتِ لِصَاحِبِ السَّيِّئَاتِ وَهُوَ صَاحِبُ الشَّمَالِ لَا تَعْجَلْ عَسَى أَنْ يَتَّبِعَهَا بِحَسَنَةٍ تَمْحُوهَا فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ إِنْ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبِنَ السَّيِّئَاتِ أَوْ الِاسْتِغْفَارِ فَإِنْ هُوَ قَالَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ الْغَفُورِ الرَّحِيمِ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ لَمْ يَكْتُبْ عَلَيْهِ شَيْءٌ وَإِنْ مَضَتْ سَبْعُ سَاعَاتٍ وَ لَمْ يَتَّبِعْهَا بِحَسَنَةٍ وَ اسْتَغْفَرَ قَالَ صَاحِبُ الْحَسَنَاتِ لِصَاحِبِ السَّيِّئَاتِ اكْتُبْ عَلَى الشَّقِيِّ الْمَحْرُومِ؛ چهار خصلت است که در هر که باشند، موجب نجات او هستند و پس از آن جز آنکه سزای هلاکت باشد، هلاک نمی‌شود: ۱- بنده‌ای قصد کار خیر کند و آن را انجام دهد، اگر آن را هم انجام ندهد، خدا برایش بر اثر حسن نیت حسنه‌ای می‌نویسد و اگر آن را به جا آورد، خدا برایش ده حسنه می‌نویسد، ۲- بنده‌ای قصد کار بد کند اگر آن را انجام ندهد چیزی بر او نوشته نمی‌شود و اگر انجام دهد، هفت ساعت به او مهلت می‌دهند و فرشته کاتب حسنات به فرشته کاتب سیئات که بر دست چپ است می‌گوید: شتاب مکن، شاید که دنبال آن، کار خیری کند که آن را محو سازد. اگر ۷ ساعت گذشت و کار خیر یا استغفاری در پس آن گناه انجام نداد، فرشته کاتب حسنات به فرشته کاتب سیئات می‌گوید گناه این بدبخت محروم را بنویس» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۴۲۹).

۲-۴- فلسفه وجود کاتبان اعمال:

شخصی از امام صادق علیه السلام دلیل وجود این فرشتگان را می‌پرسد و امام علیه السلام در جواب می‌فرماید: «اسْتَعْبَدَهُمْ بِذَلِكَ وَ جَعَلَهُمْ شُهُوداً عَلَى خَلْقِهِ لِيَكُونَ الْعِبَادَ لِمَلَازِمَتِهِمْ إِيَّاهُمْ أَشَدَّ عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ مُوَاطَبَةً- وَ عَنْ مَعْصِيَتِهِ أَشَدَّ انْقِبَاضاً وَ كَمُ مِنْ عَبْدٍ يَهُمُّ بِمَعْصِيَتِهِ فَذَكَرَ مَكَانَهُمَا فَارْعَوَى وَ كَفَّ فَيَقُولُ رَبِّي يَرَانِي وَ حَفَظْتَنِي عَلَى بِذَلِكَ تَشَهُدُ وَ إِنَّ اللَّهَ بِرَأْفَتِهِ وَ لَطْفِهِ أَيْضاً وَ كَلَّمَهُمْ بِعِبَادِهِ يَذَّبُونَ عَنْهُمْ مَرَدَّةَ الشَّيْطَانِ وَ هَوَامَّ الْأَرْضِ وَ آفَاتٍ كَثِيرَةً مِنْ حَيْثُ لَا يَرُونَ بِإِذْنِ اللَّهِ إِلَيَّ أَنْ يَجِيءَ أَمْرُ اللَّهِ» (طبرسی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۳۴۸).

امام صادق علیه السلام در این حدیث چند دلیل برای وجود این کاتبان ذکر می‌کند:

۱- بندگی کردن خداوند.

۲- شاهد بودن بر بندگان.

۳- مواظبت از بندگان خدا در مقابل شیطان و حوادث دنیا.

همچنین در فراز مورد بحث از دعای کمیل - وَ جَعَلْتَهُمْ شُهَدَاءَ عَلَيَّ مَعَ جَوَارِحِي - نیز کاتبان به عنوان شاهد ذکر شده‌اند.

۳- عرضه اعمال:

بحث عرضه اعمال از جمله اعتقادات شیعه است که علاوه بر احادیثی که در حد متواتر رسیده‌اند، در قرآن نیز به آن اشاره شده است. خداوند می‌فرماید: «وَقُلْ أَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالَمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ؛ بگو: عمل کنید! خداوند و فرستاده او و مؤمنان، اعمال شما را می‌بینند! و بزودی، بسوی دانای نهران و آشکار، بازگردانده می‌شوید؛ و شما را به آنچه عمل می‌کردید، خبر می‌دهد!» (توبه: ۱۰۵).

در تفسیر این آیه بین شیعه و اهل سنت اختلاف نظر وجود دارد. عده‌ای از اهل سنت معتقدند دیدن اعمال توسط مؤمنین عبارت است از رسیدن خبر اعمال هر فرد به دیگران و با خبر شدن آن‌ها از عمل او (فخر رازی، ۱۴۲۰، ج ۱۶، ص ۱۴۳). عده‌ای دیگر نیز معتقدند منظور از دیدن اعمال توسط مؤمنین، ایجاد حب و بغض در دل آن‌ها نسبت به مصلحان و مفسدان توسط خداوند است (بغوی، ۱۴۲۰، ج ۲، ص ۳۸۶).

شیعیان که پیرو مکتب اهل بیت علیهم السلام هستند و تفسیر را از آن‌ها می‌گیرند، در تفسیر این آیه معتقدند دیدن اعمال توسط پیامبر اکرم صل الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام عبارت است از عرضه اعمال بشر بر آن‌هاست.

احادیثی که در این زمینه به ما رسیده‌اند، به چند دسته تقسیم می‌شوند:

۳-۱- عرضه اعمال فقط بر پیامبر صل الله علیه و آله:

۳-۱-۱- عرضه بدون ذکر زمان:

امام رضا علیه السلام: «إِنَّ الْأَعْمَالَ تُعْرَضُ عَلَىٰ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَبْرَارَهَا وَفُجَّارَهَا؛ همانا اعمال نیک و بد بر پیامبر اکرم صل الله علیه و آله عرضه می‌شوند» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۲۲۰).

۳-۱-۲- عرضه در هر پنجشنبه:

امام باقر علیه السلام: «إِنَّ أَعْمَالَ الْعِبَادِ تُعْرَضُ عَلَىٰ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ كُلَّ عَشِيَّةِ الْخَمِيسِ فَلَيْسَتْ حَيِي أَحَدَكُمْ أَنْ تُعْرَضَ عَلَىٰ نَبِيِّهِ الْعَمَلُ الْقَبِيحُ؛ همانا اعمال بندگان، شامگاه هر پنجشنبه بر پیامبرتان عرضه می‌شود پس خجالت بکشید از اینکه عمل بدی بر پیامبر صل الله علیه و آله عرضه شود» (صفار، ۱۴۰۴، ص ۴۲۶).

۳-۱-۳- عرضه در هر پنجشنبه و دوشنبه:

پیامبر اکرم صل الله علیه و آله: «إِنَّ أَعْمَالَكُمْ تُعْرَضُ عَلَىٰ كُلِّ خَمِيسٍ وَإِثْنَيْنِ فَمَا كَانَ مِنْ حَسَنَةٍ حَمِدْتُ اللَّهُ عَلَيْهَا وَ مَا كَانَ مِنْ سَيِّئَةٍ اسْتَعْفَرْتُ اللَّهُ لَكُمْ؛ همانا اعمال شما هر پنجشنبه و دوشنبه بر من عرضه می‌شوند پس اگر عمل خوبی بود، حمد خداوند را بجا می‌آورم و اگر عمل بدی بود، از خداوند برای شما طلب استغفار می‌کنم» (قمی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۲۷۷).

۳-۱-۴- عرضه در هر روز صبح:

امام کاظم علیه السلام: «إِنَّ أَعْمَالَ الْعِبَادِ تُعْرَضُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ كُلَّ صَبَاحٍ أَبْرَارَهَا وَ فُجَّارَهَا فَاحْذَرُوا؛ همانا اعمال نیک و بد بندگان هر روز صبح بر پیامبر اکرم صل الله علیه و آله عرضه می شود پس بر حذر باشید» (صفر، ۱۴۰۴، ص ۴۲۴).

۳-۲- عرضه اعمال بر پیامبر صل الله علیه و آله و امام علی علیه السلام:

۳-۲-۱- عرضه در هر پنجشنبه:

امام باقر علیه السلام: «الْأَعْمَالُ تُعْرَضُ كُلَّ خَمِيسٍ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ؛ اعمال، هر پنجشنبه بر پیامبر اکرم صل الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام عرضه می شود» (صفر، ۱۴۰۴، ص ۴۲۴).

در سند این حدیث، الحسین بن المختار وجود دارد که واقفی (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۳۳۴) و ضعیف (تقی الدین حلی، ۱۳۴۲، ج ۲، ص ۴۴۶) است.

۳-۲-۲- عرضه در نیمه شعبان:

امام صادق علیه السلام: «إِنَّ الْأَعْمَالَ تُعْرَضُ عَلَى فِي كُلِّ خَمِيسٍ فَإِذَا كَانَ الْهَلَالُ أَكْمَلَتْ فَإِذَا كَانَ النَّصْفُ مِنْ شَعْبَانَ عُرِضَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ عَلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ؛ همانا اعمال، هر پنجشنبه بر من عرضه می شود پس اگر نیمه شعبان شد، بر پیامبر اکرم صل الله علیه و آله و علی علیه السلام عرضه می شود» (صفر، ۱۴۰۴، ص ۴۲۴).

در سند این حدیث نیز ابی جمیله - المفضل بن صالح - ضعیف (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۱۲۸؛ ابن غضائری، ۱۴۲۲، ص ۸۸) است.

۳-۲-۳- عرضه در شب اول قبر:

امام باقر علیه السلام: «مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يَمُوتُ وَ لَا كَافِرٍ فَيُوضَعُ فِي قَبْرِهِ حَتَّى يُعْرَضَ عَمَلُهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ عَلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ؛ هر مومن و کافری که می میرد، پس از قرار گرفتن در قبر خود، اعمالش بر پیامبر اکرم صل الله علیه و آله و علی علیه السلام عرضه می شود» (صفر، ۱۴۰۴، ص ۴۲۸).

احمد بن الحسین موجود در سند این حدیث بین چند نفر مشترک است اما از آنجا که از پدرش روایت نقل می کند، می توان گفت این شخص، پسر الحسین بن سعید اهوازی است که بر خلاف پدرش، ضعیف و به غلو متهم است (طوسی، ۱۴۲۰، ص ۵۵؛ نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۷۷).

۳-۳- عرضه اعمال بر پیامبر صل الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام:

۳-۳-۱- عرضه در هر پنجشنبه:

امام صادق علیه السلام: «تُعْرَضُ الْأَعْمَالُ يَوْمَ الْخَمِيسِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ عَلَى الْأَئِمَّةِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ؛ اعمال، روز پنجشنبه بر پیامبر اکرم صل الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام عرضه می شوند» (صفر، ۱۴۰۴، ص ۴۲۶).

۳-۴- عرضہ اعمال بر امام هر عصر عليه السلام:

۳-۴-۱- عرضہ در هر پنجشنبه:

«عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَالٍ: قُلْتُ لِلرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ وَكَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ شَيْءٌ ادْعُ اللَّهَ لِي وَ لِمَوْلَايِكَ فَقَالَ وَاللَّهِ إِنَّ أَعْمَالَكُمْ لَتُعْرَضُ عَلَيَّ فِي كُلِّ خَمِيسٍ؛ عبدالله بن ابان می گوید مشکلی داشتم و به امام رضا علیه السلام گفتم برای من و شیعیانتان دعا کن، امام فرمودند قسم به خداوند که اعمال شما هر پنجشنبه بر من عرضه می شوند (یعنی از مشکلی که داری، با خبر هستم)» (صفا، ۱۴۰۴، ص ۴۳۰).

در این حدیث امام رضا علیه السلام می فرماید اعمال شما هر پنجشنبه بر من عرضه می شود و از عرضه اعمال بر دیگر افراد اهل بیت علیهم السلام سخن نمی گوید. از این حدیث برداشت می شود که اعمال علاوه بر پیامبر صل الله علیه و آله فقط بر امام هر عصر علیه السلام عرضه می شود.

۳-۴-۲- عرضہ در هر روز

«عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَالٍ: قُلْتُ لِلرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّ قَوْمًا مِنْ مَوْلَايِكَ سَأَلُونِي أَنْ تَدْعُوَ اللَّهَ لَهُمْ فَقَالَ وَاللَّهِ إِنِّي لَتُعْرَضُ عَلَيَّ فِي كُلِّ يَوْمٍ أَعْمَالُهُمْ؛ عبدالله بن ابان می گوید به امام رضا علیه السلام گفتم همانا قومی از شیعیانتان از من خواستند تا به شما بگویم برای آن ها دعا کنید، امام فرمودند به خدا قسم که اعمال شما هر روز بر من عرضه می شود» (صفا، ۱۴۰۴، ص ۴۳۰).

۳-۴-۳- عرضہ در هر شب و روز:

«عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الزِّيَّاتِ وَ كَانَ يَكْنَى عَبْدَ الرَّضَا قَالَ: قُلْتُ لِلرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ ادْعُ اللَّهَ لِي وَ لِأَهْلِ بَيْتِي قَالَ أَوْ لَسْتُ أَفْعَلُ وَ اللَّهُ إِنْ أَعْمَالَكُمْ لَتُعْرَضُ عَلَيَّ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ؛ عبدالله بن ابان می گوید به امام رضا علیه السلام گفتم برای من و خانواده ام دعا کنید، امام فرمودند: مگر این کار را انجام نمی دادم! به خدا قسم که اعمال شما هر روز و شب بر من عرضه می شوند» (صفا، ۱۴۰۴، ص ۴۲۹).

این سه حدیث مانند هم هستند و از یک راوی نقل شده اند و سبب صدور آن ها نیز یکسان می باشد که اگر احتمال تصحیف ندهیم، می توانند کامل کننده هم باشند.

همه احادیث ذکر شده با همدیگر قابل جمع هستند و به غیر از احادیث عرضه اعمال بر پیامبر صل الله علیه و آله و امام علی علیه السلام که ضعیف بودند، بقیه احادیث با سند صحیح نقل شده اند که می توان از جمع آن ها به این نتیجه رسید که اعمال انسان ها را علاوه بر اینکه خداوند می بیند، بر پیامبر صل الله علیه و آله و امام هر عصر علیه السلام عرضه می شوند. در آیه «وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَ يَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا؛ همان گونه (که قبله شما، یک قبله میانه است) شما را نیز، امت میانه ای قرار دادیم (در حد اعتدال، میان افراط و تفریط)؛ تا بر مردم گواه باشید؛ و پیامبر هم بر شما گواه است» (بقره: ۱۴۳). «امه وسطا» منظور ائمه هستند (ن.ک: کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۱۹۰) که واسطه میان پیامبر صل الله علیه و آله و مردم هستند. با شهید شدن هر امامی، وظیفه واسطه گری به امام بعدی محول می شود و دیگر نیاز نیست شاهد اعمال باشد اما پیامبر اسلام صل الله علیه و آله باید بر همه امت خود شاهد باشد بنابراین حتی پس از به شهادت رسیدن، هنوز شاهد اعمال است. امام باقر علیه السلام نیز در حدیثی به این مسئله اشاره می کند و می فرماید: «مِنَّا شَهِيدٌ عَلَيَّ كُلِّ زَمَانٍ عَلَيَّ بِنُ أَبِي طَالِبٍ فِي زَمَانِهِ وَ الْحَسَنِ فِي زَمَانِهِ وَ الْحُسَيْنِ فِي زَمَانِهِ وَ كُلُّ مَنْ يَدْعُو مِنِّي إِلَى أَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى» (فراش کوفی، ۱۴۱۰، ص

۲. سند این حدیث ضعیف است ولی به دلیل متناسب بودن با آیه ۱۱۷ مائده و مخالف نبودن با دیگر احادیث، قابل استناد است.

۶۲) و در قرآن نیز از زبان حضرت عیسی علیه السلام گفته شده «مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَ رَبَّكُمْ وَ كُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَ أَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ؛ من، جز آنچه مرا به آن فرمان دادی، چیزی به آنها نگفتم؛ (به آنها گفتم): خداوندی را بپرستید که پروردگار من و پروردگار شماست! و تا زمانی که در میان آنها بودم، مراقب و گواشان بودم؛ ولی هنگامی که مرا از میانشان برگرفتی، تو خود مراقب آنها بودی؛ و تو بر هر چیز، گواهی!» (مائده: ۱۱۷) و شاهد بودن حضرت عیسی علیه السلام بر امتش را مانند ائمه به زمان حیاتش محدود کرده است.

در مورد زمان عرضه نیز می‌توان گفت که هر شب و روز اعمال عرضه می‌شوند یعنی در هر ۲۴ ساعت، دو بار اعمال ما عرضه می‌شوند.

۳-۵- چگونگی عرضه اعمال:

در ابتدای بحث گفتیم که اعمال انسان توسط فرشتگان کاتب، ثبت و ضبط می‌شوند و این فرشتگان در روز و شب متغیر هستند. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که اعمال انسان توسط همین فرشتگان بر پیامبر صل الله علیه و آله و امام زمان علیه السلام عرضه می‌شوند، به این صورت که فرشتگان روز در انتهای روز که زمان انجام وظیفه‌ی آنها به پایان رسیده است اعمال ثبت شده را بر پیامبر صل الله علیه و آله و امام زمان علیه السلام عرضه می‌کنند و فرشتگان شب نیز در انتهای شب این کار را انجام می‌دهند و این برداشت با عرضه اعمال در شب و روز نیز مطابقت می‌کند.

حدیثی از پیامبر صل الله علیه و آله نیز وجود دارد که این برداشت ما را تایید می‌کند. علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود نقل می‌کند که روزی پیامبر صل الله علیه و آله با عباس عموی خود بودند که امام علی علیه السلام تشریف آوردند. عباس سلام کرد و امام علی علیه السلام با سردی جواب او را داد. عباس با عصبانیت گفت که علی علیه السلام دست از غرور و تکبر خود بر نمی‌دارد اما پیامبر صل الله علیه و آله به عباس فرمود که اینگونه نیست زیرا چند لحظه پیش جبرئیل را دیدم که گفت هم اکنون فرشتگانی که مسئول نوشتن اعمال علی علیه السلام هستند را دیدم و گفتند که از زمان ولادت علی علیه السلام تا امروز هیچ گناهی بر ایشان ثبت نکرده‌اند (قمی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۳۶۴).

۳-۶- فلسفه عرضه اعمال:

امام صادق علیه السلام، شاهد بودن پیامبر صل الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام را دلیل و فلسفه عرضه اعمال می‌داند (صفار، ۱۴۰۴، ص ۴۳۰).

۴- پوشاندن گناهان

بر اساس قرآن و احادیثی که ذکر شد، دانستیم که اعمال ما توسط فرشتگان کاتب، ثبت می‌شود و طبق آیه ۱۲ سوره انفطار، این فرشتگان هر کاری می‌کنیم را می‌دانند اما با این حال بعضی اعمال از فرشتگان پوشانده می‌شود. علاوه بر فراز مورد بحث از دعای کمیل، در حدیث دیگری نیز به مخفی ماندن بعضی اعمال از فرشتگان اشاره شده است.

امام صادق علیه السلام خطاب به اسحاق بن عمار می‌فرماید: «أَوْ مَا عَلِمْتَ أَنَّ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا التَّقِيَا فَتَصَافَحَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الرَّحْمَةَ عَلَيْهِمَا فَكَانَتْ تَسْعَةً وَ تِسْعُونَ لِأَشَدِّهِمَا حُبًّا لِصَاحِبِهِ فَإِذَا تَوَافَقَا عَمَرْتُهُمَا الرَّحْمَةُ فَإِذَا قَعَدَا يَتَحَدَّثَانِ قَالَ الْحَفْظَةُ بَعْضُهَا لِبَعْضٍ اعْتَرَلُوا بِنَا فَلَعَلَّ لَهُمَا سِرًّا وَ قَدْ سَتَرَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا فَقُلْتُ أَلَيْسَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ - مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ (ق: ۱۸) فَقَالَ يَا إِسْحَاقُ إِنَّ كَانَتْ الْحَفْظَةُ لَا تَسْمَعُ فَإِنَّ عَالِمَ السِّرِّ يَسْمَعُ وَ يَرَى؛ آیا ندانستی که اگر دو مومن با هم ملاقات و مصافحه کنند (دست بدهند)، خداوند، رحمت خود را بر آنها نازل می‌کند و اگر برای گفتگو نشستند، کاتبان اعمال به

همدیگر می‌گویند کنار برویم شاید راز و سری داشته باشند و خداوند آن را مستور و پوشانده قرار داده است. اسحاق می‌گوید: پرسیدم پس تکلیف آیه ۱۸ سوره ق چه می‌شود؟ امام علیه السلام پاسخ دادند: ای اسحاق اگر فرشتگان کاتب چیزی را نشنیدند، همانا خداوند، دانای پنهان، می‌شنود و می‌بیند» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۸۱).

عبارت آخر حدیث «إِنْ كَانَتْ الْحَفْظَةُ لَا تَسْمَعُ فَإِنَّ عَالِمَ السِّرِّ يَسْمَعُ وَ يَرَى» بسیار مشابهه عبارت دعای کمیل « وَ كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَىٰ مَنْ وَرَائِهِمْ وَ الشَّاهِدَ لِمَا خَفِيَ عَنْهُمْ» است.

علاوه بر این روش، روش دیگری نیز برای پوشاندن گناهان وجود دارد و آن عبارت است از حذف خاطره عمل از حافظه فرشتگان و کتمان آن توسط سایر شاهدان است.

امام صادق علیه السلام: «إِذَا تَابَ الْعَبْدُ تَوْبَةً نَصُوحاً أَحَبَّهُ اللَّهُ فَسَتَرَ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ فَقُلْتُ وَ كَيْفَ يَسْتُرُ عَلَيْهِ قَالَ يَنْسِي مَلَكِيهِ مَا كَتَبَ عَلَيْهِ مِنَ الذُّنُوبِ وَ يُوحِي إِلَى جَوَارِحِهِ اِكْتِمَى عَلَيْهِ ذُنُوبَهُ وَ يُوحِي إِلَى بَقَاعِ الْأَرْضِ اِكْتِمَى مَا كَانَ يَعْمَلُ عَلَيْكَ مِنَ الذُّنُوبِ فَيَلْقَى اللَّهَ حِينَ يَلْقَاهُ وَ لَيْسَ شَيْءٌ يَشْهَدُ عَلَيْهِ بِشَيْءٍ مِنَ الذُّنُوبِ؛ هر گاه بنده توبه واقعی کند، خداوند او را دوست می‌دارد و در دنیا و آخرت گناهان او را می‌پوشاند. راوی سوال می‌کند: چگونه این کار انجام می‌شود؟ امام علیه السلام می‌فرماید: خداوند حافظه دو فرشته مسئول نوشتن اعمال را پاک می‌کند و به اعضا و جوارح او و به زمین می‌گوید گناهان او را کتمان کنید، پس زمانی که خداوند را ملاقات می‌کند، هیچ شاهدی نیست که بر گناهان او شهادت دهد» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۴۳۰).

سوالی اینجا مطرح می‌شود که این فراموشی آیا شامل پیامبر صل الله علیه و آله و امام علیه السلام به عنوان شاهد هم می‌شود؟ در احادیث اشاره‌ای به این مسئله نشده است اما با توجه به فلسفه عرضه اعمال که گفتیم شاهد بودن است و بر اساس حدیث آخر از امام صادق علیه السلام که فراموشی و کتمان را برای شاهدان بیان می‌کند، می‌توان گفت که اگر پیامبر صل الله علیه و آله و امام علیه السلام شامل فراموشی نشوند، شامل کتمان خواهند شد. بر اساس حدیثی، در روز قیامت، خداوند شخصا به محاسبه اعمال بعضی از بندگان می‌رسد و دلیل آن را پوشاندن گناهانشان حتی از خود پیامبر صل الله علیه و آله می‌داند (کوفی اهوازی، ۱۴۰۲، ص ۹۱؛ گروهی از نویسندگان، ۱۳۶۳، ص ۱۵۲؛ مفید، ۱۴۱۳، ص ۲۹۸؛ نراقی، بی‌تا، ج ۲، ص ۲۸۱) که این یعنی بعضی اعمال در دنیا بر پیامبر صل الله علیه و آله پوشانده می‌شوند و در قیامت که خداوند می‌خواهد از بندگان اقرار بگیرد، در حضور پیامبر صل الله علیه و آله این کار را انجام نمی‌دهد تا هم چنان گناه بندگان، پوشیده بماند.

۵- نتیجه گیری

با بررسی انجام شده به این نتیجه می‌رسیم که اعمال انسان بعد از نوشته شدن، در دو نوبت صبح و شب هر روز بر پیامبر صل الله علیه و آله و امام زمان علیه السلام عرضه می‌شوند تا در قیامت شاهد باشند و در عین حال بعضی مواقع برای حفظ آبروی انسان، این اعمال از نظر شاهدان اعم از فرشتگان کاتب اعمال، پیامبر صل الله علیه و آله و امام زمان علیه السلام پوشانده می‌شوند و این همان چیزی است که در دعای کمیل ذکر شده است. بنابراین عرضه اعمال تعارضی با پوشاندن گناه ندارد.

منابع

- ۱- قرآن کریم با ترجمه آیت الله مکارم شیرازی
- ۲- صحیفه سجادیه
- ۳- ابن طاووس، علی بن موسی (بی تا)، *سعد السعود للنفوس منضود*، قم: دار الذخائر للمطبوعات.
- ۴- ابن غضائری، احمد بن حسین (۴۲۲ق)، *الرجال*، قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر.
- ۵- بغوی، حسین بن مسعود (۴۲۰ق)، *تفسیر البغوی المسمی معالم التنزیل*، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- ۶- تقی الدین حلی، حسن بن علی (۳۴۲ش)، *الرجال*، تهران: دانشگاه تهران.
- ۷- حویزی، عبد علی بن جمعه (۴۱۵ق)، *تفسیر نور الثقلین*، قم: اسماعیلیان.
- ۸- صفار، محمد بن حسن (۴۰۴ق)، *بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد (ص)*، قم: مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی (ره).
- ۹- طبرسی، احمد بن علی (۴۰۳ق)، *الإحتجاج علی أهل اللجاج*، مشهد: نشر المرتضی.
- ۱۰- طوسی، محمد بن حسن (۳۷۳ش)، *رجال الطوسی*، قم: جماعه المدرسین فی الحوزه العلمیه بقم، مؤسسه النشر الإسلامی.
- ۱۱- طوسی، محمد بن حسن (۴۲۰ق)، *فهرست کتب الشیعۀ و أصولهم و أسماء المصنفین و أصحاب الأصول*، قم: مکتبه المحقق الطباطبائی.
- ۱۲- طوسی، محمد بن حسن (۴۱۱ق)، *مصباح المتجهج*، بیروت: مؤسسه فقه الشیعۀ.
- ۱۳- فخر رازی، محمد بن عمر (۴۲۰ق)، *التفسیر الکبیر*، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- ۱۴- فرات کوفی (۴۱۰ق)، *تفسیر فرات الکوفی*، تهران: وزارة الثقافة و الإرشاد الإسلامی، مؤسسه الطبع و النشر.
- ۱۵- قمی، علی بن ابراهیم (۴۰۴ق)، *تفسیر القمی*، قم: دار الكتاب.
- ۱۶- کلینی، محمد بن یعقوب (۴۰۷ق)، *الکافی*، تهران: دار الکتب الإسلامیه.
- ۱۷- کوفی اهوازی، حسین بن سعید (۴۰۲ق)، *الزهد*، قم: المطبعة العلمیه.
- ۱۸- گروهی از نویسندگان (۱۳۶۳ش)، *الأصول الستة عشر*، قم: دار الشبستری للمطبوعات.
- ۱۹- مفید، محمد بن محمد (۴۱۳ق)، *الأمالی*، قم: المؤتمر العالمی لألفیه الشیخ المفید.
- ۲۰- نجاشی، احمد بن علی (۳۶۵ش)، *رجال النجاشی*، قم: جماعه المدرسین فی الحوزه العلمیه بقم، مؤسسه النشر الإسلامی.
- ۲۱- نراقی، مهدی بن ابی ذر (بی تا)، *جامع السعادات*، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی